

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 40 Volume: 8 Issue: 40

Ekim 2015 October 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ABBÂSÎ DEVLET YÖNETİMİNDE KADINLARIN ETKİSİ: SEYYİDE ŞAĞAB ÖRNEĞİ
WOMEN'S INFLUENCE ON THE ABBASID STATE ADMINISTRATION EXAMPLE OF SEYYİDE SAGAB
İhsan ARSLAN*

Öz

Müktefî Billâh'ın 295/907 tarihinde vefat etmesi üzerine devletin ileri gelenlerinin henüz on üç yaşında olan Ca'fer b. Mu'tazid'a "el-Muktedir Billâh" lakabıyla biat etmesiyle Muktedir'in annesi Seyyide Şağab yönetimde otoritesini hissettirmeye başladı. Oğlu Muktedir döneminde yirmi beş yıl süreyle ülkeyi idare eden ve otoritesi herkes tarafından kabul edilen Seyyide Şağab, Abbâsî Devleti tarihinde bir istisna teşkil etmektedir. Oğlunun üzerinde büyük bir etkiye sahip olan Seyyide Şağab, gerekli gördüğünde devletin en üst makamlarına atama veya görevden alma şeklinde tasarruflarda bulunmaktaydı. Devlet idaresindeki otoritesi sebebiyle bütün vezirler ondan çekinir ve adı geçtiği zaman korkudan titremeye başlardı. Ayrıca o, yönetim alanında diğer kadınların da önünü açmış ve onları önemli görevlerde istihdam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muktedir Billâh, Seyyide Şağab, Hilâfet, Yönetim, Nüfûz.

Abstract

With the notables' submission to Ca'fer b. Mu'tazid under the epithet of "al-Muktedir Billah" who was just thirteen years old after Muktefî Billah's death in 295/907, Muktedir's mother Seyyide Sagab started to display her authority on the administration. Seyyide Sagab, who ruled the country for twenty-five years during his son's period and whose authority was acknowledged by everyone, stands as an exception in the history of Abbasid State. Having vast influence on his son, Seyyide Sagab made arrangements in the forms of appointments to the highest ranks of the state or dismissals when she felt the necessity. All the viziers were afraid of her due to her authority on the state administration and would shiver with fear when her name was mentioned. Moreover, she paved the way for the other women in the field of administration and employed them in significant positions.

Keywords: Muktedir Billah, Seyyide Sagab, Caliphate, Administration, Influence.

Giriş

749 tarihinde Emevî Devleti'nin yıkılmasıyla İslâm tarihinde Abbâsîler ismiyle anılacak olan yeni bir devlet kurulmuştur. Kurulan bu yeni yönetimde siyasi, idari, askerî ve ilmi sahalarda önemli değişiklikler olmuş ve Abbâsîler'in iktidara geldikleri yıl, İslâm tarihinin önemli dönüm noktalarından birini teşkil etmiştir. Emevîler'de olduğu gibi Abbâsîler'de de hilâfet kurumu devletin en üst makamıydı. Ebu'l-Abbâs es-Saffâh ile başlayan halifeler dönemi Ebû Ca'fer Mansûr, Mehdî, Hâdî, Hârûn er-Reşîd, Emîn, Ma'mûn, Mu'tasım Billâh, Vâsık Billâh, Mütevekkil Alellâh, Muntasır Billâh, Müstaîn Billâh, Mu'tez Billâh, Mühtedî Billâh, Mu'temid Alellâh, Mu'tazid Billâh ve Müktefî Billâh gibi idarecilerle devam etmiştir. Yani Muktedir Billâh dönemine gelinceye kadar on yedi halife yönetime gelmiştir. Gerek Hulefâ-i Râşidîn dönemi gerek Emevîler dönemi ve gerekse de yukarıda isimleri geçen on yedi halife döneminde kadınların siyasi ve idari alanlarda etkili olduklarını söylemek nerdeyse mümkün değildir. Muktedir Billâh'ın on üç yaşında hilâfete gelmesi, kadınların yönetimde etkili olmalarına olanak sağlamıştır. Önceki dönemlerde bu imkândan mahrum bırakılan kadınlar, devlet yönetiminden uzak kalmışlardır. Bu durum, o dönemlerdeki kadınların yetenezsiz olduklarını, yönetim ve idare işlerinden anlamadıklarını ortaya koymaz. Ancak Muktedir Billâh döneminde bu imkâna kavuşan kadınların Seyyide Şağab önderliğinde devlet yönetiminde ne kadar etkili olduklarını Temel İslâm Tarihi kaynakları ortaya koymaktadır. Bu sebeple bu çalışmanın amacı; kadınların yönetim alanında etkili olduklarının en iyi örneğini sunan Seyyide Şağab'ın faaliyetlerini ortaya koymaktır.

1- Seyyide Şağab'ın Yönetim Üzerinde Etkili Olmadan Önceki Hayatına Kısa Bir Bakış

Seyyide Şağab, Abbâsî hilâfeti yönetiminde en etkili bir kadın olmasına rağmen onun çocukluk ve gençlik yılları hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Bunun sebebi; kız çocuğu olması, hilâfet sarayı dışında bulunması ve kadınların o dönemde idare ve yönetim üzerinde etkili olmamaları olabilir. Buna rağmen onun hayatının dönüm noktası olabilecek olaylardan hareketle 265/878'li yıllarda dünyaya gelmiş olması gerekmektedir (Kitapçı, 1991: 9). Kurtubî onun adının Nâim olduğunu belirtmektedir (Kurtubî, ts: XI, 42). O daha sonraları M. b. Abdullah b. Tâhîr'in kızı Ümmü'l-Kâsım'ın cariyesi olmuştur. Ancak bunu klasik manada bir hizmetçi olarak anlamamız gerekmektedir. Bu tarz

* Yrd. Doç. Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Öğretim Üyesi.
E posta: ihsanarslan70@gotmail.com

rivayetlerden Şağab ve yakınlarının bu Arap ailesinin velâyetinde olduğu anlaşılmaktadır (Kitapçı, 1991: 9). Suyûtî, Muktedir Billâh'ın annesi Seyyide Şağab'ın Türk olduğunu belirtirken (Suyûtî, 1989: 426), Corci Zeydan da onun bir Türk cariyesi olduğunu belirtmektedir (Zeydan, 1974: IV, 334).

Nâim'in Mu'temid Alellah'ın (870-892) devrinin son yılları veya onun daha sonra Mu'tazid Billâh (892-902) lakabıyla hilâfet makamına geçen oğlu Ahmed'in ilk yıllarında hilâfet saraylarına intisap etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Hilâfet saraylarında Çiçek Hatun, Katru'n-Nedâ (Şebnem) Hatun gibi daha birçok Türk asıllı cariyeler bulunmaktaydı (Kitapçı, 1991: 9).

2- Muktedir'in Halife Olması

İkinci dönem Abbâsî halifeleri içerisinde önemli bir yere sahip olan Mu'tazid ve Müktefi dönemlerinde Abbâsî Devleti'nin siyasî, askerî ve iktisadî alanlarda bir sıçramanın ve canlanmanın olduğu görülmektedir. Mu'tazid, hilâfete geldiğinde çöküşün ve krizin eşiğinde olan Abbâsî Devleti onun üstün zekâsı ve yönetimde etkili olması sayesinde derlenip toparlandı. On yıllık hilâfeti süresince önemli icraatlarda bulunarak iflasın eşiğinde olan hazineyi dokuz milyon dinar fazla verir hale getirdi. Mu'tazid'dan sonra hilâfete geçen oğlu Müktefi altı yıllık hilâfeti boyunca babasının politikalarına bağlı kalarak siyasî, askerî ve iktisadî alanlarda da onun yolunu takip etti.

Müktefi'nin ölümü rejim için yeni bir buhran döneminin başlangıcı oldu. Hakkında hiçbir tedbir alınmadığı hilâfete geçiş meselesi bu dönemde yeni halifenin atanması hususunda kendilerine aktif sorumluluk düşen devletin üst düzey kâtipleri arasında hararetli tartışmalara sebep oldu. Böylece yönetimdekileri iki ana guruba ayıran temel görüş ayrılıkları gün ışığına çıktı. Hükümet hakkında iki farklı görüşü temsil edenlerden birini Ali b. İsa, diğerini de İbnü'l-Furât savunuyordu. Vezir Abbâs b. Hasan bu farklı iki eğilimin ortasını seçmek mecburiyetinde kaldı. Ali b. İsa'nın başını çektiği görüş; ölen hükümdarın kardeşi ve onüç yaşındaki Ca'fer'in yerine ondan daha tecrübeli ve İbnü'l-Mu'tezz adıyla bilinen Mütevekkil'in torununu geçirmek şeklindeydi. Bu şehzade siyasî konularda kabiliyetli ve farklı unsurları birleştirme hususunda Müktefi'nin gayretlerini sürdürmeye müsaitti. Aynı zamanda devlet dairelerinde çalışan bazı kâtipler de sarsılan otoritenin yeniden kurulması hususunda etkili bir şekilde ancak, onunla çalışabilecekleri inancındaydılar. İkinci gurubun görüşü; yaşı sebebiyle yükselen itirazlara rağmen genç Ca'fer'in halifeliğini ilan etmesi şeklinde idi. Bu sayede idari tecrübeye sahip olanlar vezir olacaktı (Holt-Lambton- Lewis, 1997: I, 143-144).

Dört yıldır devlet idaresi içinde bulunan tecrübeli vezir, güçlü devlet adamı yokluğu sebebiyle durumun kötüye gideceğini, bu hayati önemi haiz gücün onüç yaşında bir çocuk tarafından idare edilmesinin beklenemeyeceğini, çünkü üst düzey devlet görevlilerinin idareye müdahale edebileceklerini bilmesine rağmen Ca'fer'i halife tayin etti (İbn Miskeveyh, ts: I,3; İbnü'l-Esir, VIII,10).

Ebu'l-Fazl Ca'fer b. Mu'tazid'a devlet erkânı ve saray mensupları tarafından "el-Muktedir Billâh" lakabıyla 13-14 Zilkade 295/14-15 Ağustos 907 tarihinde Pazar günü el-Hasenî sarayında biat edildi (Sûlî, 1999: 39; Geniş bilgi için bkz. Arslan, 2014: 31-34). Özel ve genel biattan sonra vezir, Müktefi'nin vefat ettiğini, Ca'fer b. Mu'tazid'a "el-Muktedir Billâh" sıfatıyla biat edildiğini bildirmek için ülke geneline mektuplar yazdı (Sûlî, 1999: 41-42).

Muktedir hilâfete gelince ilk icraatları, halifeler için ikame edilen mum dikme, israf derecesine varan yeme ve içme gibi hilâfet adetlerini kaldırdı. Haşimoğullarına onbeş bin dinar dağıttı (İbnü'l-Cevzî, 1995: XIII, 62), diğer insanlara da aynı oranda bahşiş verdi. Haşimoğullarının maaşlarını arttırdı. Aylık bir dinar olan bir kişinin maaşı bir buçuk dinara çıkartıldı. Kurbanlıklara işaretler konulmasını ve satın alma konusunda onlara öncelik verilmesini emretti. Ayrıca Terviye ve Arafe günü komutanlara, kölelere, divan üyelerine, kadınlara ve yakın arkadaşlarına maaşları haricinde otuz bin sığır, koyun ve bin deve dağıttı. İbn Halic ile beraber hapiste bulunan komutanların çıkarılmasını emretti (Sûlî, 1999: 43). Halife Müktefi'nin Ashâbü'l-Kalânis köprüsü yakınında Bâbü't-Tâk meydanına kadar olan alana konulan kira geliri Muktedir'e getirildi. Daha önceleri burası geniş yolları olduğundan dolayı fakirlerin ve durumu iyi olmayanların ücretsiz olarak alış-veriş yaptıkları yerd. Buranın kira gelirinin olması insanlara zarar veriyordu. Muktedir buranın kira gelirinin ne kadar olduğunu sorunca kendisine: "Her ay yaklaşık olarak bin dinar" olduğu söylendi. Bu miktar arttırılmak istenince Muktedir: "Bu, Müslümanların gelirine göre uygun bir miktar değildir. Onların dualarını almak gerekir" diyerek böyle bir uygulamanın kaldırılmasını emrederek eski haline döndürülmesini emretti (Sûlî, 1999: 43; İbnü'l-Cevzî, 1995: XIII, 62).

3- Seyyide Şağab'ın Yönetimde Etkili Olmaya Başlaması

Muktedir döneminde siyasî hayatta en aktif rol oynayan kadınların başında annesi Şağab gelmektedir. Oğlunun 13 yaşında halife olmasından dolayı Abbâsî Devleti'nde ciddi bir iktidar boşluğunun meydana gelmesi, onun devlet yönetimine müdahale etmesine sebep olmuş, oğlunun hilâfeti süresince Abbâsî Devleti'nin siyasî hayatına yön vermeye ve bu alandaki otorite boşluğunu doldurmaya çalışmıştır. Bundan dolayı tarih kitaplarında Şağab "es-Seyyide Ümmü'l-Muktedir" olarak anılmaktadır (Sûlî, 1999: 209;

Zehebî, ts: I, 449-450; İbn Tabâtabâ, 1999: 257; İbn Kesîr, 1994: XI, 187; Kehhâle, 1959: V, 67-71; Zirikli, 1969: III, 245)

Muktedir'in "es-Seyyide" lakablı annesi oğlu halife olmadan önce insanların arasına karışmazdı. Oğlunu devlet işlerinde yetersiz gördüğü için emirler vermeye ve yasaklar koymaya başladı (Zehebî, ts: I, 449-450). O, devlet mekanizmasında önemli bir yere sahipti. Vezirlerden herhangi birine kızdığı zaman onun azledilmesinde son derece etkili olur ve onu mutlaka görevden aldırır (Eyyûb, 1989: 122).

İbn Kesîr, onun gücü ve otoritesi hakkında şunları belirtmektedir: "O, oğlunun hilâfeti zamanında haşmet, nüfuz ve saltanat bakımından en zirvede bulunmaktaydı" (İbn Kesîr, 1994: XI, 186). Ayrıca Corci Zeydan onun için şunları söylemektedir: "Nüfuz ve etkinlik bakımından oğlunun hilâfeti zamanında devlet adamlarının üzerinde şaşılacak derecede bir gücü ve kudreti vardı. Kararlarını doğrudan doğruya kendisi verir ve ona kimse karışamazdı. Bütün vezirler ondan çekinir ve adı geçtiği zaman korkudan titremeye başlardı" (Zeydan, 1974: IV, 334).

Şağab Hatun yeni bir insiyatifle devletin dizginlerini eline almış, kısa zamanda vaziyete hâkim olmuş ve oğlu namına devleti yönetmeye başlamıştır. O, bu hususlarda müstakil hareket ediyordu. Bir kısım köklü icraat ve tasarruflarda bulunuyor, bazı vezirleri, hatta yüksek mevkilere gelmiş görevlileri azlediyor, onların yerine yenilerini atıyor, tatmin olmadığı kuvvetleri çok yakın çevresinde olsalar dahi ordudan uzaklaştırabiliyordu. Onun Abbâsî Devleti'nde elinin ulaşmadığı, gücünün yetmediği hiçbir şey yoktu. Seyyide Şağab bu haliyle C. Zeydan'ın da işaret ettiği gibi, adının zikredildiği meclislerde birçok kimsenin korkudan titrediği, birçoklarının da gerçekten saygı ve hürmet duyduğu tam anlamıyla "Nâibe Sultan" bir "Melike" olmuştur. O bu yönleriyle Abbâsî Devleti'nde bir istisna teşkil etmektedir. Zira beş asır süren Abbâsî Devleti'nde, onun kadar devlet idaresine hakim olmuş, kadın-erkek herkese korkunç otoritesini kabul ettirmiş, nerede ise çeyrek asır Abbâsî Devleti'ne yön vermiş bu Türk anasının dışında başka bir valide sultan yoktur (Kitapçı, 1991: 9).

Muktedir Billâh döneminde üç defa farklı zaman dilimlerinde vezirlik görevinde bulunan Ali b. İsa'nın (Geniş bilgi için bkz. Arslan, 2014: 85-91) birinci vezirlik görevinden azledilmesi Seyyide Şağab'ın yönetim üzerindeki etkisiyle olmuştur (İbn Miskeveyhi, ts: I, 40; İbnül'l-Esîr, 1979: III, 98), 306/918 yılında Seyyide Şağab Rüsâfe'de inşa edilen türbede Kahramâne makamında bulunan Bitemli isimli bir hanımın her Cuma günü oturmasını ve kendisine aktarılan şikayetlerle ilgilenmesini, kadınların ve fıkıhçıların huzurunda hazır olmalarını emretmesi (İbn Kesîr, 1994: XI, 137), Seyyide Şağab'ın Abbâsî devlet idaresinde ne kadar etkili olduğunu gözler önüne sermektedir.

Muktedir'in hilâfeti süresince siyasî ağırlığını hissettiren Ümmü'l-Muktedir, sosyal alanlarda da adından sıkça söz ettiren icraatlara imza atmıştır. O kendi adına bir hastahane yapmaya karar verdikten sonra önce bunun için Bağdat'ta uygun bir mekân aranmıştır. Bu yönde yapılan araştırmalar sonucu hastanenin Bağdat'ta "Sûk-u Yahya Çarşısı" denilen bir mahalde kurulması uygun görülmüştür (Corci Zeydân, 1967: II, 260). Bütün masrafları Seyyide Şağab tarafından karşılanan hastahane 306/918 yılında hizmete açılmıştır. Hastaneye bânisinden dolayı "Bimâristân Seyyide Ümmül-Muktedir" adı verilmişti (İbn Tağriberdî, 1992: III, 193; Zehebî, 1985: XXXI, 25). Aylık masrafı 600 dinar (İbn Kesîr, 1994: XI, 137), yıllık masrafı ise 7.000 dinar (İbn Tağriberdî, 1992: III, 193; Zehebî, 1985: XXXI, 25) olan hastahänenin doktorları ve diğer görevlileri dâhil bütün masrafları kendisi tarafından karşılanmaktaydı (Kitapçı, 1991: 29).

Muktedirin annesi Şağab Bağdat'ın "Katîatü'd-Dakîk" mevkîinden sadaka-i cariyeye olarak bir cami yaptırmış ve bu camiye Katîatü'd-Dakîk cami adı verilmiştir. Halk arasında Hz. Peygamber'in bu camide geceleri namaz kıldığına dair bazı şayieler çıkmış, bu durum caminin itibarını artırmıştır (Hatîb el-Bağdâdî, I, 110).

İbn Kesîr, Muktedir'in annesinin yıllık gelirinin 1.000.000 dinar olduğunu, bunun hemen hemen hepsinin fakirlerin ve hacıların yeme içme, doktorlara, hastalara, yolların yapım ve onarımı, halka su temin eden kanalların ıslahına harcadığını rivayet etmektedir (İbn Kesîr, 1994: XI, 186).

4- Seyyide Şağab'ın Etkisiyle Yönetimde Söz Sahibi Olan Kadınlar

Bu dönemde kadınlar geniş bir serbestliğe sahip olmakla birlikte siyasî ve idarî yönden ağırlıklarını hissettirdiler. Yalnız bu dönemde halk arasından siyasî hayatta ve toplumun yükselmesinde rol oynayan kadınlara rastlanmaz. Bu sahalarda sadece halifenin, vezirlerin ve bunların dışında kalan hâkim sınıfın kadınları rol oynamıştır (Hasan İbrahim, 1984: II, 433).

Seyyide Şağab'ın en çarpıcı özelliklerinden bir diğeri de devlet işlerini yönetmede erkekler kadar kadınlara da önem vermiş olması ve onları şaşılacak derecede yüksek ve önemli mevkilere getirmesidir. O, kendi devrinde bu yönde en cesur adımları atmış ve nerede ise bir çığır açmıştır. Bunlara ilaveten Seyyide Şağab, çevresinde kendisinin son derece güvendiği ve genellikle yakın akrabalarından olan sağlam bir kadınlar halkası oluşturmuş, önemli meselelerde isabetli kararlar almada daima onlarla samimi istişarelerde bulunmuştur. O bu hususlarda, devlet işlerinde kadınlara aşırı derecede yüz verdiği ve dolayısıyla bir kadınlar saltanatı kurduğu yolunda yersiz itham ve acı acı tenkit edenleri haklı çıkaracak kadar da ileri

gitmiştir (Kitapçı, 1991: 13). İbnü'l-Esîr, İbn Kesîr, Nüveyrî ve Suyûtî: “Kadınlar, Halife Muktedir’i etkileri altına almışlar, özellikle annesi, teyzesi ve el-Kahramâne konumunda olan hanımlar yönetim, hal ve akd işlerine müdahale ediyorlardı” (İbnü'l-Esîr, 1979: VIII, 201; İbn Kesîr, 1994: XI, 159; Nüveyrî, 1992: III, 264; Suyûtî, 1989: 432) şeklindeki değerlendirmeleriyle bu durumu en iyi bir şekilde ortaya koymuşlardır. Bu dönemde Ümmü'l-Muktedir’in dışında devlet yönetiminde etkili olan el-Kahramâneler de bulunmaktadır. el-Kahramâne veya el-Kahâtime, Abbâsî Devleti’nde kadınlar için ihdas edilmiş, üst seviyede önemli resmi devlet makamlarından birisi idi. Devlet hiyerarşisinde bir kadının gelebileceği en son makamdı. Hilâfet sarayının girdisi çıktısı, halifenin haremî de dâhil saraydaki kimselerin bütün masrafı, ihtiyaçlarının giderilmesi hep bu el-Kahramâne hanımlardan sorulurdu (Kitapçı, 1991: 14).

Onların büyük yetkileri olurdu. Halife’ye çok yakın ve onunla görevleri icabı sıkı temas halinde bulduklarından bu kadınların idare, hatta askerî erkân üzerinde büyük nüfuz ve sultaları vardı. Halife çevresindekiler, özellikle vezirler onlarla herhangi bir sürtüşmeye girmezler ve bundan son derece çekinirdi (Corci Zeydân, 1967: II, 381; Hudarî Bey, 1986: 378; Kitapçı, 1991: 14).

Şağab Hatun döneminde ise bu makam yeni bir muhteva ve etkinlik kazanmış, Abbâsî Devleti’nin en gözde mevkilerinden biri olmuştur. Uzun süren saltanat yılları sırasında Şağab Hatun bu makama birçok dirayetli kadınlar tayin etmiş ve bunların hepsi valide sultanın icraatında onun sağ kolu olmuşlardı (Kitapçı, 1991: 14).

a- Ümmü Musa

Ümmü'l-Muktedir tarafından bu göreve getirilen kadınların başında Ümmü Musa el-Kahramâne gelmektedir. Halife, Şağab Hatun, vüzerâ ve ümera nezdinde önemli bir konuma sahip olan Ümmü Musa el-Kahramâne’nin devletin erkânıyla görüşmesinde hiçbir engel yoktu. O, doğrudan doğruya Muktedir’in ve Şağab Hatun’un huzuruna çıkar, onlarla muhatap olur, isteklerini onlara arz eder ve çoğu kere de istekleri kabul edilirdi. Halife ve vüzerâ nezdinde onun eli boş döndüğü görülmezdi (Kitapçı, 1991: 15). Muktedir veya Seyyide Şağab tarafından yazılan resmî yazılar, emirname ve kararlar önce ona verilir, oda bu kıymetli evrakı baş vezir veya diğer ilgili yerlere ulaştırırdı (İbnü'l-Esîr, 1994: VIII, 62). Vezirlerin yazdıkları resmî yazıları da yine o bir nevi kurye olarak Muktedir ve Seyyide Şağab’a getirirdi (İbn Haldûn, 1971: III, 387). Ümmü Musa’nın devlet yönetiminde bu denli önemli görevlerde bulunması, onun halife ve diğer üst düzey görevliler yanında çok güvenilir ve üstlendiği görevi en iyi şekilde yerine getiren bir kadın olduğunu göstermektedir.

Ümmü Musa el-Kahramâne bu görevlerinin yanında sarayda bulunanların ihtiyaçlarını, yiyecek, giyecek gibi geçimlerini sağlamakla da görevli idi. Muktedir’in sarayında Fâris ve Sakâlîbe dışında Rum ve Sudanlılar’dan oluşan 11.000 hizmetçisi ve kölesi bulunması (Tabâtabâ, 1999: 247; İbn Kesîr, 1994: XI, 180) onun bu görevinde ne kadar titizlik ve sorumluluk isteyen zor bir iş olduğunu anlayabiliriz.

O, saray ve haremî ihtiyaçlarını karşılamak için zaman zaman vezirlerle tartıştığı da olurdu. Bir defasında Vezir Hâmid b. Abbas’a gelerek İbnü'l-Furât’ın beytü'l-maldan Seyyide Şağab için aylık 10.000 dinar, ümera ve el-Kahramâneler için 5.000 dinar altınla dolu bir torba ile çıktığını aradan 40 gün geçtiği halde bu altınların yerine ulaşmadığını söyledi. Vezir, Ümmü Musa’yı azarlar bir eda ile ileri geri konuşup durmamasını söyledi ve onun iffeti nefsinin bir hayli rencide etti. Fakat bu olay vezirin başını yemiş ve kısa bir süre sonra Hâmid b. Abbas azledilerek yerine Ali b. İsa vezir tayin edilmişti (Kehhâle, 1959: V, 123).

Yine o, Zilkade/Haziran ayının sonlarına doğru 304/916 tarihinde sarayın bir kısım ihtiyaçlarını karşılamak ve bazı yeni isteklerde bulunmak üzere dönemin veziri Ali b. İsa’nın huzuruna geldi. Hâcib, Ümmü Musa’ya: “Şu anda vezir uyuyor, onu uyandırmaya cesaret edemem, şuradaki evde bir saat kadar otur ve uyanmasını bekleyelim” dedi. Ancak buna son derece kızan Ümmü Musa orayı terk edip gitti. Bir müddet sonra uyanan Ali b. İsa hemen hâcibini Ümmü Musa’ya gönderdi, arkasından da oğlunu gönderip özür dilediği halde özrü kabul edilmedi. Ümmü Musa derhal halifenin ve Şağab Hatun’un yanına gelerek Ali b. İsa hakkında iftiralarda bulundu. Bunun üzerine halife, Ali b. İsa’yı 8 Zilhicce 304/2 Haziran 916 tarihinde Pazartesi günü görevden aldı (İbn Miskeveyh, ts: I, 40; İbnü'l-Esîr, 1979: VIII, 98). Bu iki hadise bize Ümmü Musa el-Kahramâne’nin Halife’nin yanında ne kadar etkin bir konuma sahip olduğunu göstermektedir.

Ümmü Musa bu önemli görevde senelerce kalmış ve fevkaledede başarılı da olmuştur. Belki de uzun süre bu görevde kalmasının garip bir sonucu olsa gerek kendisini Şağab Hatun’a rakip olarak görüyordu. Haşimi bir aileden olduğu için hem heseb-neseb hem de sevk ve idare bakımından ondan hiç de geri kalır tarafı yoktu. Onun için hilâfeti can evinden vurmak üzere bazı habîs hazırlıklar yapmaya başladı (Kitapçı, 1991: 20).

Bunlar arasında Muktedir’in hilâfetten uzaklaştırılması, Seyyide Şağab’ın yönetim üzerindeki etkinliğinin kırılması ve kendisinin hilâfet çevresinde daha etkin ve gözde bir kadın olması gibi emelleri bulunmakta idi. Bu emellerini gerçekleştirmek için 310/922 yılında Muktedir hastalanınca teşebbüse geçerek yönetime hâkim olmaları için ailesinden bazılarını mektuplar yazdı (Sûlî, 1999: 228; Kurtubî, ts: VI, 56).

Ayrıca kız kardeşi olan Ümmü Muhammed'in kızını mutantan ve şaşalı bir düğünle Mütevekkil'in torunlarından Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. İshak ile evlendirdi. İbnü'l-Esir'in rivayetine göre bu şahsın hilâfeti söz konusu olmuştu (İbnü'l-Esir, 1979: VIII, 137). Gerek bu düğünde gerekse de gelinin çeyiz eşyaları için sınırsız paralar harcandı. Bu paraların hemen hepsi büyük servet ve hazineleri olan Ümmü Musa tarafından karşılandı. Bu düğün dolayısı ile Bağdat halkına 18 gün ziyafet verildi (İbn Haldûn, 1971: III, 389; Kehhâle, 1959: V, 124). Düğünden kısa bir süre sonra Ümmü Musa'nın düşmanları, onun gizli planlarını Muktedir ve annesine bildirip, onun Ebu'l-Abbas'ı hilâfete getirmek istediğini, bu konuda komutanları ikna ettiğini ve onlardan söz aldığını söylemeleri üzerine Ümmü Musa kız kardeşi Ümmü Muhammed ve kardeşi Ahmed b. el-Abbas tutuklandı. Böylece elinde bulunan mal varlığına ve çok değerli mücevherlerine el konuldu (Sûlî, 1999: 228; Kurtubî, ts: VI, 56; İbnü'l-Esir, 1979: VIII, 137). Seyyide Şağab, Ümmü Musa'yı huzuruna çağırarak: "Demek sen, benim oğlum için bir takım planlar içindesin! Mütevekkil'in torunu ile yakın akrabalık kurarak onu hilâfet makamına getirmek istedin" diyerek el-Kahramânelik görevinden azletti (Hemedânî, 1964: XI, 227; İbn Tağriberdî, 1992: III, 204).

b- Semel

Ümmü Musa ve yakınlarının hilâfet sarayından ve çevresinden uzaklaştırılmasından sonra el-Kahramânelik makamına Semel getirildi. Semel daha önce Ahmed b. Abdülaziz adında birinin kahramânesi olarak görev yapmıştı (Hemedânî, 1964: XI, 227). Semel bu görevde çok başarılı olmalı ki hilâfet çevresinin dikkatini çekmiş ve bu önemli göreve layık görülmüştür. Semel, el-Kahramânelik görevinin yanında Ümmü'l-Muktedir'in özel sekreterliğini (resmî yazışmalarını) de yapmaktaydı (Kurtubî, ts: VI, 65). Ayrıca Semel el-Kahramâne'nin halifenin yanındaki konumunu ortaya koymak için şu örneği vermek yeterli olacaktır: 313/925 yılında Abdullah b. Muhammed el-Hakânî'nin vezirliği döneminde başarılı bir yönetim gösteremeyince Nasru'l-Hâcib, Semel el-Kahramâne'nin Muktedir'in yanındaki ağırlığını bildiği için vezirin azledilmesi ve yerine uygun birinin atanması talebinde bulundu. Semel el-Kahramâne vezirlik makamına Ahmed el-Husaybî'nin uygunluğu konusunda görüş bildirdi. Daha sonra Ümmü'l-Muktedir'e mektup yazılarak durum bildirildi, onun da onayı alınca Muktedir tarafından Ahmed el-Husaybî vezirlik makamına getirildi (Kurtubî, ts: VI, 65).

Muktedir döneminin önemli siyasî ve sosyal olaylarından birisi Ümmü Musa'nın yargılanması olayıdır. Ümmü'l-Muktedir, Ümmü Musa'nın ve yakınlarının soruşturulması görevini el-Kahramânelik görevine yeni getirilen Semel'e verdi (Hemedânî, 1964: XI, 227). Semel belalı, şerli, taş kalpli sert bir kadındı (Hemedânî, 1964: XI, 227; İbn Tağriberdî, 1992: III, 204; Kehhâle, 1959: V, 124). Bu yargılama sonucunda Ümmü Musa'nın mal varlığına el konuldu (İbnü'l-Esir, 1979: VIII, 137). İbn Takriberdî, Ümmü Musa'dan müsâdere edilen mallarının miktarının 1.000.000 dinar olduğunu rivayet etmektedir (İbn Tağriberdî, 1992: III, 204). Daha sonra Muktedir, Ümmü Musa'yı serbest bırakmış, daha önce el konulan mallarını kendisine iade etmiştir (Kehhâle, 1959: V, 124).

306/918 yılında Seyyide Ümmü'l-Muktedir Rusâfe'de (Yâkût el-Hemevî, 1923: III, 46) yaptırmış olduğu bir türbede Semel el-Kahramâne'nin mezâlîm mahkemesine başkanlık etmesini, her Cuma günü halkın sorunları ile ilgilenmesini, kadınların ve fakihlerin hazır bulunmasını emretti. İnsanlar böyle önemli bir makama bir kadının atanmasının yanlışlığını belirterek kınadılar. Semel el-Kahramâne, ilk gün mezâlîm mahkemesine geldiğinde üyelerden ve halktan hiç kimse gelmedi. İkinci gün Semel el-Kahramâne Dîvânü'l-Mezâlîm'e geldiğinde kadı Ebu'l-Hasan (Kurtubî, ts: VI, 37) veya Ebu'l-Hüseyn (Sûlî, 1999: 210) hazır bulundu. Kadının hazır bulunması daha önce oluşan olumsuz tepkileri ortadan kaldırdı (Sûlî, 1999: 228; Kurtubî, ts: VI, 56; İbnü'l-İmâd, 1979: I, 247; İbn Kesîr, 1994: XI, 137). Böylece O, Dîvânü'l-Mezâlîm'e geldiğinde kadınlar, fakihler ve halkın diğer kesimleri hazır bulunurlardı. Semel el-Kahramâne davalar hakkında karar veriyor, kararlarını altına bizzat kendi imzasını atıyor ve jüri tarafından müşterek olarak alınan kararı halka açıklıyordu (İbn Tağriberdî, 1992: III, 194; İbnü'l-İmâd, 1979: I, 247). Onun bu uygulamalarından halkın memnun olduğunu Sûlî ve Kurtubî şöyle belirtmektedirler: "Böyle bir uygulamadan zulme uğrayan kimseler çok faydalandı. İnsanların gönlü rahat etti, huzura kavuştu. Halbuki daha önce onlar, bundan ve Semel el-Kahramâne'nin davalara bakmasından nefret etmişlerdi" (Sûlî, 1999: 210; Kurtubî, ts: VI, 37). Semel el-Kahramâne vefatına kadar el-Kahramânelik görevinde kalmış ve 317/930 yılında vefat etmiştir (Kurtubî, ts: VI, 75).

Semel el-Kahramâne'nin Dîvânü'l-Mezâlîm başkanlığına atanması sadece o devirde değil, İslâm Tarihinde de bir istisna teşkil etmektedir. Zira 14 asırlık İslâm tarihinde Semel'den önce ne de sonra doğrudan doğruya halifeye veya onu temsilen devrin başkadısının yönettiği böylesine önemli ve herkese adalet dağıtan sorunlu bir makamın başkanlığına hiçbir zaman bir kadın getirilmemiştir (Kitapçı, 1991: 24).

c- Zeydân

el-Kahramânelik görevinde bulunan kadınlardan biri de Zeydân hanımdır. Onun halife ve annesinin nezdinde konumu Ümmü Musa ve Semel kadar değildi. Yine de halifenin itimat ve güvenini kazanarak hilâfet sarayının emniyet sorumlusu olmuştur. 303/915 yılında Cezîre bölgesinde isyan eden Hüseyin b.

Hamdân dönemin önemli komutanı Mûnis tarafından isyanı bastırılıp Bağdat'a getirildikten sonra o ve oğlu Zeydân el-Kahramâne nezdinde hapsedilmiştir (İbn Miskeveyh, I, 38; İbnü'l-Esîr, 1979: VIII, 93).

Muktedir'in Azerbaycan ve Ermenistan valisi olan Yusuf b. Ebî's-Sâc ikta arazileri ve vergileri yüzünden Ali b. İsa'nın vezirliği döneminde 305/917 yılında isyan etti. İsyânı Mûnis tarafından bastırılıp kendisi de yaralı olarak 307/919 yılında Bağdat'a getirilince Zeydân el-Kahramâne'nin nezaretinde hilâfet sarayında hapse atıldı (İbnü'l-Esîr, 1979: VIII, 99-102).

İbnü'l-Furât ikinci vezirliği döneminde bir sene, beş ay 19 gün vezarete kaldıktan sonra 27 Cemâzevvel 306/5 Kasım 918 tarihinde azledilince (İbn Miskeveyh, I, 56-58; İbnü'l-Esîr, 1979: VIII, 110-113), Zeydân el-Kahramâne'nin nezaretinde hapse atıldı. Ali b. İsa da ikinci vezirliğinde bir sene, dört ay iki gün görevde kaldıktan sonra 15 Rebiulevvel 316/8 Mayıs 928 tarihinde Salı günü tutuklanınca Zeydân el-Kahramâne'nin nezaretinde hapse atıldı (İbn Miskeveyh, I, 8,185).

Zeydân el-Kahramâne'nin Muktedir'in yanında özel bir yeri vardı. Bundan dolayı kendisine zaman zaman iltifat ve ihsanlarda bulunurdu. O bir defasında Zeydân el-Kahramâne'ye eşi ve benzeri görülmemiş çok değerli bir gerdanlık hediye etmişti (Suyûtî, 1979: 433).

Hazineden kaybolan gerdanlık yüzünden 315/927 yılında Zeydân el-Kahramâne'nin başı bir hayli ağrıyordu. Olay şöyle gerçekleşmişti: İbnü'l-Cessas'ın müsâdere edilen mallarının arasında 300.000 dinar değerinde olan kıymetli bir gerdanlık hazinede bulunmaktaydı. Halife gerdanlığın getirilmesini isteyince onun hazinede olmadığı anlaşıldı. Daha önce vezir Ali b. İsa Mısır'da sarraflar çarşısında bu gerdanlığı tanıyarak satın aldı. Ali b. İsa, halifenin huzuruna çıktığında kaftanın altında sakladığı bu gerdanlığı halifeye teslim etti. Hazinede korunması gereken gerdanlığın buradan nasıl çıkarıldığı ve Mısır'da sarraflar çarşısında satıldığı konusu herkeste şaşkınlığa sebep oldu. Bu hadise halife ve annesine çok ağır geldi. Çünkü hazine dairesine Zeydân el-Kahramâne'den başka rahatlıkla girip çıkan kimse yoktu, bundan dolayı Zeydân el-Kahramâne gerdanlığı hazineden almakla itham edildi. Vezir Ali b. İsa da olayı aydınlığa kavuşturmak için soruşturma başlattı ve konuyu her Salı günü başkanlık yaptığı Dîvânü'l-Mezâlim'e taşıdı. Uzaıyıp giden gerdanlık davasında somut bir sonuca ulaşılamadı (Sûlî, 1999: 274; Kurtubî, ts: VI, 67).

d- Fâtıma

Sûlî, Fâtıma adında bir kadının el-Kahramânelik görevinde bulunduğunu rivayet etmekte ve şu olayı anlatmaktadır: Şevval/Mayıs-Haziran ayının sonu ve Zilkade/Haziran-Temmuz ayının başında 299 tarihinde Muktedir, Fâtıma el-Kahramâne'ye kızarak yanında bulunan bütün mal varlığına el koydu. İki kızının kocaları olan Büneyye b. Nefis ve Kayser sürgüne gönderildi. Bu olaydan kısa bir süre sonra Fâtıma el-Kahramâne 14 Zilkade 299/2 Temmuz 912 tarihinde öldü. Onun ölümünden sonra Büneyye b. Nefis ve Kayser eşlerini boşadılar. İnsanlar, Fâtıma el-Kahramâne'nin bu damadından her birine hediyeler ve diğer eşyalar hariç 100.000 dinar verdiğini ve bunların çoğunu da sultanın hazinesinden aldığını belirterek ileri geri konuşmaya başladılar. Hatta konuyla ilgili bu iki damat hakkında şiirler yazıldı (Sûlî, 1999: 140).

Mes'ûdî, Muktedir'in annesinin cariyesi olan Besimel isimli Hristiyan bir kadının el-Kahramânelik görevinde bulunduğunu, mezâlim davalarına baktığını vezir, kâtipler ve kadıların onun huzurunda bulduklarını rivayet etmektedir (Mes'ûdî, 1988: 275).

5- Şağab Hatun'un Abbâsî Devleti'nin İdaresi Üzerindeki Nüfûzunun Sona Ermesi

a- Mûnisü'l-Muzaffer'in Musul'u Ele Geçirmesi

Mûnisü'l-Muzaffer, halifeye kızıp Muharrem 320/Ocak-Şubat 932 tarihinde Musul'a giderken yolda hizmetçisi Büşrî'yi neler olup bittiğini araştırması ve halifeye mektup vermesi için Bağdat'a gönderdi. Hizmetçi Bağdat'a geldiğinde, vezir mektubu kendisine vermesini istedi. Ancak hizmetçi, mektubu sadece halifeye verebileceğini belirtti. Muktedir, hizmetçiye gönderdiği elçiyle yanında bulunan mektubu vezire teslim etmesini bildirdi. Hizmetçi: "Efendim bu konuda bana herhangi bir şey emretmedi" diyerek, halifenin emrini yerine getirmedi. Buna öfkelenen vezir hizmetçiye ve Mûnisü'l-Muzaffer'e ağır sözler söyledi. Ayrıca, hizmetçinin dövülmesini emretti ve 300.000 dinar para cezası vererek yazılı ifadesini aldı, onu hapse attırıp evini yağmalattı (İbn Miskeveyh, ts: I, 222; İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 233; İbn Kesîr, 1994: XI, 178).

Mûnisü'l-Muzaffer, gönderdiği mektupla halifenin kalbinin yumuşamasını ve kendisinin Bağdat'a geri çağrılmasını beklerken, hizmetçisinin başına gelenleri haber alınca Musul'a doğru yoluna devam etti. Diğer taraftan Vezir Hüseyin b. Kâsım komutanlara ve kölelere mektup yazarak hemen Bağdat'a dönmelerini emredince, Mûnisü'l-Muzaffer'in yanında bulunan askerlerden bir grubu geri döndü. Mûnis de arkadaşlarıyla, köleleriyle ve Sâciye'den sekiz yüz askerle yoluna devam etti. Bunun üzerine Vezir Hüseyin b. Kâsım, Mûnis'in ve yanında bulunanların bütün mal varlıklarına el koydu. Vezirin müsâdere ettiği bu mallar büyük meblağlara ulaşmıştı. Bu uygulamadan dolayı vezirin halifenin yanındaki itibarı arttı ve halife kendisine "Amîdü'd-Devle" sıfatını verdi ve adını paralar üzerine yazdırdı. Artık vezir idareyi tamamen eline almış, istediğini tayin ediyor, istediğini de görevden alıyordu (İbn Miskeveyh, ts: I, 222-223; İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 237-238; İbn Kesîr, 1994: XI, 178).

Mûnisü'l-Muzaffer Musul'a giderken Arap kabilelerinin reislerine mektuplar yazarak onları yanına gelmeye davet ediyor, pek çok mal ve hilatler dağıtarak şöyle diyordu: "Halife, beni Musul ve Diyâr-ı Rebîa'ya vali tayin etti." Böylece Mûnis'in etrafında pek çok sayıda adam toplandı. O da onlara bol bol ihşanlarda bulunuyordu (İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 239; İbn Kesîr, 1994: XI, 179). Onun, halifenin kendisini Musul ve Diyâr-ı Rebîa'ya vali tayin ettiğini söylemesinin amacı, giriştiği bu hareketin halifenin bilgisi dahilinde olduğu izlenimini vermek ve halifeye bağlı olan insanların, hareketin karşısında olmalarına mani olmaktı. O günkü şartlarda merkezde yaşanan olayların çevre bölgelerde yaşayan halk tarafından duyulması bir hayli zaman alırdı.

Vezir Hüseyin b. Kâsım, Saîd b. Hamdân'a Dâvûd b. Hamdân'a ve yeğeni Nâsîru'd-Devle'ye mektup yazarak, Mûnis'i Musul'a sokmamalarını ve onunla savaşmalarını emretti (İbn Miskeveyh, ts: I, 233; İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 239; İbn Kesîr, 1994: XI, 179). Vezirin emri üzerine Dâvûd b. Hamdân hariç, bütün Hamdânoğulları Mûnis ile savaşmak üzere bir araya geldiler. Dâvûd b. Hamdân, Mûnis'in daha önce kendisine yapmış olduğu iyilikten dolayı onunla savaşmaya yanaşmamıştı. Çünkü Mûnis, babasının ölümünden sonra Dâvûd b. Hamdân'ı alıp kendi evinde yetiştirmiş ve ona büyük iyiliklerde bulunmuştu. Dâvûd b. Hamdân, onunla savaşmaya yanaşmayınca kardeşleri onu ikna etmek için çok çabalamış ve sonunda onu aralarına almayı başarmışlardı. Ayrıca, kendisine şunu da anlatmışlardı. Hamdân'ın iki oğlu Hüseyin ve Ebû'l-Heycâ'nın Muktedir'e defalarca yaptıkları kötülükleri anlatmış, bu yapılan yanlış hareketlerin izlerini kendilerinin silmek istediklerini belirtmişlerdi. Dâvûd b. Hamdân onların yanında yer alınca onlara şöyle demişti: "Sizler beni isyana ve iyiliğe karşı kötülük yapmağa sürüklüyorsunuz. Savaş sırasında bir okun boğazıma isabet etmemesinden emin değilim." Gerçekten iki ordu karşılaşınca Dâvûd b. Hamdân bir ok darbesiyle ölmüştü (Kurtubî, ts: VI, 87-88; İbn Miskeveyh, ts: I, 233; İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 239-240).

Mûnisü'l-Muzaffer'e: "Dâvûd b. Hamdân sana karşı savaşmağa karar vermiştir" diye söylendiğinde o, bunu kabul etmeyerek şöyle demişti: "Hayır, ben onu küçücük bir çocuk iken aldım ve kendi evimde büyüttüm. Bana karşı savaşması mümkün değildir" (İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 239).

Mûnisü'l-Muzaffer sekiz yüz süvari, hizmetçi ve köleleriyle Musul'a yaklaşıncı Hamdânoğulları otuz bin kişilik bir orduyla onun şehre girmesine mani olmaya çalıştılar. İki taraf arasında şiddetli çarpışmalar meydana geldi. Sonunda Hamdânoğulları mağlup olarak geri çekildiler. Hamdânoğulları'ndan sadece Dâvûd b. Hamdân öldürülmüştür. Hamdânoğulları'nı mağlup eden Mûnis 3-4 Safer 320/14-15 Şubat 932 tarihinde Musul'a girerek Hamdânoğulları'nın mallarına ve topraklarına el koydu (Kurtubî, ts: VI, 88-89; İbn Miskeveyh, ts: I, 233-234; İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 240; İbn Kesîr, 1994: XI, 179). Bu başarıdan dolayı Mûnis'e Bağdat, Mısır, Şam ve diğer bölgelerden pek çok kişi gelerek etrafında toplandılar. Ayrıca Nâsîru'd-Devle de Mûnisü'l-Muzaffer'e katıldı (İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 240).

b- Halife Muktedir'in Öldürülmesi

Mûnisü'l-Muzaffer Musul'da dokuz ay kaldıktan sonra etrafında toplanan askerler ona şöyle dediler: "Bizimle beraber halifenin üzerine yürü. Maaşlarımızı verirse ne ala, yok eğer böyle yapmazsa onu öldürürüz" (İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 240-241). İbn Kesîr'in rivayetinde ise askerlerin maaşlarını istemek ve onlara insaflı davranılmasını sağlamak için Mûnis 17 Şevval 320/21 Ekim 932 tarihinde Pazar günü Bağdat'a gitmek üzere hareket etti. Onun ordusuyla Bağdat'a hareket ettiğini haber alan Bağdat'taki askerler isyan ederek maaşlarını istediler. Halife daha fazla karışıklık çıkarmalarına izin vermeden hemen maaşlarını dağıttı. Halife bunun arkasından Ebû'l-Alâ Saîd b. Hamdân ve Sâfî el-Basrî komutasında büyük bir orduyu Sâmerrâ'ya ve Ebû Bekîr Muhammed b. Yâkût'u da yanındaki iki bin süvariye ek olarak Hucariyye kölelerini de vererek Ma'sûk'a gönderdi (Kurtubî, ts: VI, 90; İbn Miskeveyh, ts: I, 234; İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 241; İbn Kesîr, 1994: XI, 179).

Mûnisü'l-Muzaffer Tikrit'e ulaştığında öncü kuvvetlerini sevk etti. Öncü birlikler Muhammed b. Yâkût'un karargâhının bulunduğu Ma'sûk'a yaklaşıncı, İbn Yâkût'un askerleri Bağdat'a doğru kaçmaya başladılar. Askerlerinin çözüldüğünü ve kaçmaya başladığını gören İbn Yâkût da Ukberâ denilen yere gitti. Mûnis yoluna devam edince, İbn Yâkût da Bağdat'a döndü. Mûnis Bağdat önlerine gelerek Şemmâsiyye kapısında, Muhammed b. Yâkût da karşı tarafa karargâhlarını kurdu. Bu durum karşısında Muktedir, dayısının oğlu Hârûn b. Ğarîb'in Mûnis'e karşı koymasını istemişse de o, halifenin bu isteğini şöyle diyerek yerine getirmede: "Askerlerimden korkuyorum. Çünkü onların bir kısmı Mûnisü'l-Muzaffer'in adamlarıdır. Bir kısmı ise kısa bir süre önce Merdâvic'e yenilmişlerdir. Bunun için çarpışma esnasında beni bırakıp gitmelerinden endişe ediyorum." Vezir Fazl b. Ca'fer sürekli bir şekilde Hârûn b. Ğarîb'in Mûnis'e karşı koymasını için uğraşıyordu. Bu ısrarlar karşısında Hârûn b. Ğarîb, Mûnis'e karşı koymaya karar verdi. Bu arada bazıları, Muktedir'e kendisinin ve annesinin yanında bulunan malları askerleri razı etmek için dağıtmasını, ayrıca Mûnis'in askerleri, maaşların askerlere dağıtıldığını işitince dağılacaklar, Mûnis de kaçmak zorunda kalacak, diye tavsiyede bulundular. Ancak halife, kendisinin ve annesinin yanında hiçbir şeyin bulunmadığını belirtti (İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 241; İbn Kesîr, 1994: XI, 179; İbn Tağrıberdî, 1992: III,

233). Başka bir rivayette ise Şemmâsiyye kapısında Hârûn b. Ğarîb, İbn Yâkût, Râik'in iki oğlu, Sâfi el-Hurâmî ve Müflih'in askerleri karargâh kurunca, bu şahıslar Muktedir'e gelerek: "Bu askerler ancak parayla savaşrlar. Eğer onlara maaşlarını verirken Mûnisü'l-Muzaffer'in askerleri onu terk edip, kaçarak sana gelirler" diyerek halifeden 200.000 dinar istediler. Ancak halife, bu teklifi kendisinin ve annesinin yanında para olmadığını belirterek kabul etmedi (İbn Miskeveyh, ts: I, 234; İbn Tağriberdî, 1992: III, 233).

Diğer taraftan Mûnisü'l-Muzaffer, Muktedir'e mektup yazarak şunları belirtti: "Ben Müminlerin Emiri'ne asi değilim. İsyân ederek onu sıkıntıya sokmak istemedim. Ancak onun yanında bulunan düşmanlarımı almaya geldim. Amacım fitne çıkarmak ve kan dökmek değildir. Efendimin bana karşı savaşmaya yöneldiğini haber aldım. Bu savaşın iki tarafa faydası olmaz. Bilakis savaş, gücün gitmesine, ayrılıklara, musibetlerin ortaya çıkmasına ve insanların ölmelerine sebep olur. Efendim, askerlerimin maaşlarını ödemeyi emrederseniz, onların gönüllerini alarak, onları sakinleştirmiş olursunuz." Muktedir, Mûnis'in bu sözlerine meylederek sevindi. Ancak halifenin yanında bulunan Râik'in iki oğlu, İbn Yâkût, Müflih ve Mûnisü'l-Muzaffer'i sevmeyen kişiler, senin içine düştüğün bu zor durumu ve acizliğini değerlendirmeden (istediğini almadan) geri dönmek istemez. Mûnis böyle yapmakla sana tuzak kurup, hile yapıyor olabilir. Aslında o, Şemmâsiyye kapısına gelip karargâh kurması, savaş konusunda kararlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca halifeye şu tavsiyede bulundular: "Savaş meydanına çıkıp, Mûnis'in beraberinde olan kişiler seni görünce, askerler arasında çözüme meydana gelir ve onu terk ederler. Hatta Mûnis'i yaptıklarından dolayı yakalarlar. Bunun üzerine Muktedir Billâh 26 Şevvâl 320/30 Ekim 932 tarihinde Salı günü Şemmâsiyye kapısında bulunan karargâha gitti. 27 Şevval 320/21 Ekim 932 Çarşamba günü namaz için abdest aldı. Dâru'l-Âmmeye gidip namaz kıldı. Muktedir askerlerin arasında bulunmak istememesine rağmen ısrarlar karşısında savaş alanından ayrılmadı. Halifeye: "Bizimle beraber Mûnis ile savaşlırsan mağlup olmayız" dediler. Halife, onunla savaşmadan bir gece önce rüyasında Peygamberimizi görmüş, Peygamberimiz de kendisine: "Ey Ca'fer! Geceleyin iftarı benim yanımda aç" deyince Muktedir çok korkmuş ve rüyasını annesine anlatmış, annesi de ısrarla savaşa gitmemesini istemiş, fakat buna engel olamamıştı (Kurtubî, ts: VI, 90-91).

Muktedir ailesini ve yakınlarını alarak Bağdat'ı Mûnis'e terk edip, Vâsıt'a giderek orada beklemeyi, Basra, Ahvâz, Fâris, Kirmân ile diğer bölgelerden toplayacağı askerlerle'in üzerine yürümeyi, onunla savaşıp, onu Bağdat'tan atmayı düşündü. Ancak Muhammed b. Yâkût: "Ey Müminlerin Emiri! Allah'tan kork. Sen hizmetçilerinden ve kölelerinden oluşan bir topluluk içerisinde. Bağdat savaşız terk edilemez. İnsanların kendisini görmesi için de savaş alanına çıkmasını, Mûnisü'l-Muzaffer'in askerleri kendisini görünce savaş meydanını terk edip, kendi yanında yer alacaklarını belirterek fikrini değiştirmesini tavsiye etti." Ancak Muktedir, Muhammed b. Yâkût'a: "Sen iblisin elçisisin" diye karşılık verdi (İbn Miskeveyh, ts: I, 235; İbnü'l-Esir, 1982: VIII, 241-242; İbn Kesir, 1994: XI, 179).

Muktedir devlet erkânıyla birlikte 27 Şevvâl 320/31 Ekim 932 tarihinde Çarşamba günü savaş alanına gitmek için harekete geçti (Kurtubî, ts: VI, 91; İbn Miskeveyh, ts: I, 235). Savaş meydanına gelen Muktedir iki tarafın savaştığı noktaya uzak bir tepe üzerinde durdu. Adamlarından bazı komutanlar Muktedir'e defalarca haber göndererek savaşa daha yakın bir noktaya gelmesini istedilerse de halife, bulunduğu tepe üzerinde durmaya devam etti. Daha fazla ısrar edilince savaş alanına daha yakın bir noktaya geldi. Mûnis de Râşidiyye denilen yerde duruyordu. Muhammed b. Yâkût ve Hârûn b. Ğarîb savaş konumunu almışlardı. Ebu'l-Alâ Saîd b. Hamdân, Muktedir'e Muhammed b. Yâkût ve Hârûn b. Ğarîb'in savaşmaya hazır olduklarını bildiren mektubunu getirdi ve halifeye şöyle dedi: "Mûnisü'l-Muzaffer'in askerleri seni görürlerse, yaptıklarına pişman olup eman isterler." Buna rağmen halife bulunduğu konumdan ayrılmadı. Komutanlar arasında Muktedir'in olmaması rahatsızlıklara sebep olmuştu. Daha sonra Muhammed b. Ahmed el-Karârîti, Muhammed b. Yâkût'un Muktedir'i savaş alanına çağırın mektubunu getirdi. Bu esnada halife devesinin üzerindeydi. Elçi yeri öptü ve halifeye, Komutanınız ve kulunuz Muhammed b. Yâkût şöyle diyor: "Efendimiz Müminlerin Emiri! Allah Allah de ve savaş alanına gel. İnsanlar seni gördükleri zaman hezimete uğrayacaklar." Devesi üzerinde, arkasında Vezir Fazl b. Ca'fer, Müflih el-Esved ve seçkin kölelerinden bir grubun arasında bulunan halife yine savaş alanına gitmedi. Onlar bu haldeyken komutanlarda askerlere şöyle bir nida yapıldı: "Kim esir getirirse ona on dinar, kim de kesik bir baş getirirse ona da beş dinar verilecektir." İbnü'l-Esir'in rivayetine göre bu çağrının yapılmasını Muktedir emretmiştir (İbnü'l-Esir, 1982: VIII, 242). Halifeye defalarca mektup geldiyse de Muktedir bunların hiçbirine itibar etmedi. Artık askerler sesli bir şekilde halifeyi savaş alanında görmek istediklerini şöyle belirtiyorlardı: "Efendimizi savaş alanında görmek istiyoruz. Ondan sonra kendimizi köpeklerin önüne atmaya hazırız." Yoğun talep karşısında halife ve beraberindekiler- Vezir Fazl b. Ca'fer hariç- savaş alanına gitmeye karar verdiler. Ancak halife savaş alanına geldiğinde Abbâsî ordusu hezimete uğramış ve önemli komutanlar ise esir alınmıştı (İbn Miskeveyh, ts: I, 235-236).

Savaşın başlarında Abbâsî ordusu komutanlarından, Muktedir'in sağ tarafında bulunan Ahmed b. Keyğalağ ve Ebû'l-Velîd b. Hamdân, etrafında bulunan kişiler halifeye ihanet ettikten sonra Mûnis'in

askerleri tarafından esir alındılar. Mûnis'in ordusunun merkezinde Bedr el-Harşenî, Ali b. Yelbek ve Yümn el-A' ver bulunmaktaydı. Onların tam karşısında ise Muktedir'in oğlu Abdülvâhid, Şefî el-Muktedirî, İbn Râik, Hârûn b. Ğarîbu'l-Hal, Muhammed b. Yâkût ve Huceriyye askerleri bulunmaktaydı. Mûnisü'l-Muzaffer'in sağ tarafında ise Yelbek, Yânis el-Mûnisî, Yelbek'in kölesi ve Abbâsî ordusundan gelip eman isteyenler bulunmaktaydı. Savaş şiddetlenip İbn Yelbek biraz öne çıkınca babası ona durması ve yavaşlaması için haber gönderdi. Onu sağ tarafına alarak Abbâsî ordusuna arkadan saldırmak için Dicle Nehri kenarına doğru hareket ettiler. Ordu içinde karışıklık çıkınca Yelbek, oğlu ve beraberindekiler Abbâsî ordusuna saldırıp Muktedir'in yanında bulunanları hezimete uğrattılar. Sadece Muktedir ve yanında birkaç kişi sağ kalabildi. Muktedir iki ateş arkasında kaldığını görünce, savaş alanından dönmek istedi. Bu esnada Saîd b. Hamdân kendisiyle karşılaştı ve ona: "Ey Müminlerin Emiri! Savaş çok kızıştı. Etrafında bulunan kişiler seni görürlerse helak olursun. Askerler hezimete uğrarlar." Bunun üzerine Muktedir çadırına geri döndü. Bu olay, öğle namazı vaktinde oldu. Muktedir'in etrafında bulunan askeri birlik içerisinde ailesinden sadece Hârûn b. Abdülazîz b. Mu'temîd Alallah, Abdülazîz b. Ali b. Muntasır Billâh, İbrahim b. Kusay b. Müeyyed Billâh, İbrahim b. İsa b. Musa b. Mütevekkil Alallah kalabildi. Hezimete uğrayanların ilki Huceriyye askerleriydi. Daha sonra da diğer askerler mağlup oldu. Reccâle askerleri içerisinde bulunan Abdülvâhid b. el-Muktedir birçok defa hücumda bulundu ve Mûnis'in adamlarından Yelbek en-Numânî es-Safâ'an adında birisini esir aldı. Abdülvâhid b. Muktedir onu öldürmek isteyince, halife ona izin vermedi. Hârûn b. Ğarîb'in hezimete uğramasından sonra Muhammed b. Yâkût çarpışmaya devam etti. Ancak yardım alamayınca o da hezimete uğradı. Abdülvâhid b. Muktedir de hezimete uğradı. Bu esnada halifenin etrafında az bir insan topluluğu kaldığı halde insanları savaşa teşvik ediyor, kendisiyle beraber sebat etmelerini istiyor, ayrıca Allah, Peygamber ve onun bürdesiyle askerleri heyecanlandırmak istiyor, kendisi de Mushaf'ı yüzüne sürüyordu (Kurtubî, ts: VI, 91-92).

Savaşın son anlarında Ali b. Yelbek Muktedir ile karşılaştı: "Efendim, Müminlerin Emiri!" deyip atından indi ve yeri öperek halifeye şöyle dedi: " Nereye gidiyorsun, geri dön. Sana savaş alanına gelmeyi tavsiye edenlere Allah lanet etsin." Bunun üzerine Muktedir dönmek istedi. Ancak Meğâribe ve Berberî askerlerden bir grup halife ile karşılaştı. Bu arada Ali b. Yelbek, Muktedir'i bu insanlara terk ederek oradan ayrıldı. Bu askerler kılıçlarını çekince Muktedir onlara: "Yazıklar olsun size, ben halifeyim." Onlar da: "Biz seni tanıdık ey sefil, sen iblisin halifesisin. Bizden kesilecek her baş için beş dinar, esir edilecek her kişi için de on dinar verecektin." deyip serzenişte bulundular. İçlerinden birisi kılıcını çekip, Muktedir'in boynuna vurdu ve onu yere düşürdü. Diğerleri de onun boğazını kestiler (İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 242; İbn Kesîr, 1994: XI, 179). İbnü'l-Esîr'in rivâyetine göre, Muktedir'in öldürülme emrini Ali b. Yelbek vermiştir (İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 242). İbn Miskeveyh'in rivâyetine göre de, Mûnis'in Berberî askerlerinden bir grup Muktedir'e rastlayınca onu kuşattılar. İçlerinden biri arkadan vurunca halife yere düştü ve şöyle dedi: "Size yazıklar olsun. Ben halifeyim" Onlar da: "Bunu sen istedin" diye cevap verdiler. Onlardan birisi halifeyi yere yatırıp boğazını kesti (İbn Miskeveyh, ts: I, 235-236). Böylece Muktedir, 27 Şevval 320/1 Kasım 932 tarihinde Çarşamba günü 38 yaşındayken ikindi namazından sonra (Mes'ûdî, 1965: IV, 292) öldürüldü (İbn Abdirabbih, 1973: V, 127; Mes'ûdî, 1965: IV, 292; Kurtubî, ts: VI, 92-93; Bağdâdî, 1931: VII, 222-223; İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 243-244; İbn Kesîr, 1994: XI, 181; Suyûtî, 1989: 432). Böylece halife iktidar mücadelesinde kendi komutanına mağlup olarak hayatını kaybetti.

c- Kâhir Billâh'ın Hilâfete Gelmesi

Mûnis Bağdat'a hâkim olduktan sonra insanları sakinleştirdi, böyle olayların meydana gelmesinden dolayı da üzüntülerini ifade ettikten sonra Muktedir'in ardından kimin halife olması konusunu istişare etmek için komutanları topladı ve halifelerin çocuklarının oturduğu İbn Tâhir'in evinin kapıcısı olan Bilâl'in getirilmesini emretti. Mûnis ona halifelerin çocuklarından kimlerin olduğunu sordu. Bunun üzerine Bilâl ona Muhammed el-Kâhir'i (Kâhir Billâh hakkında geniş bilgi için bkz. Yılmaz, 2008: 71-103) zikretti ve orada bulunanların onun halife olması konusundaki eğilimlerini belirtti. Ancak Mûnis bu görüşü hoş karşılamayıp onları bundan nehyetti. Bunun üzerine onlar ısrarlı bir şekilde Mûnis'e: "O, hem olgun biri hem de annesi yok. Bu sebeple biz onun işlerimizi düzelteceğini umuyoruz" dediler. Mûnis de onların görüşüne uyararak Muhammed'in huzuruna getirilmesini emretti. Ayrıca Arîb b. Sa'd, bu topluluğun el-Kâhir ve Ebû Ahmed b. el-Müktefî üzerinde görüş birliğine vardıklarını, ancak bu ikilinin Mûnis ile görüşmeye gitmeden önce el-Kâhir'in, Ebû Ahmed b. el-Müktefî'nin halife olması durumunda ona ilk biat edenin kendisi olacağını, Ebû Ahmed b. el-Müktefî'nin de: "Senin, amcam ve büyüğüm olman hasebiyle önüne geçemem ve sana biat eden ilk kişi ben olurum" dediğini, Ebû Ahmed'in Mûnis'in halifelik teklifini bundan dolayı kabul etmediğini, Muktedir'in hilâfeti döneminde annesinin yönetimde etkili olduğu bilindiği için annesi olması hasebiyle topluluğun Ebû Ahmed'in halifeliğine sıcak bakmaması nedeniyle el-Kâhir'e biat ettiklerini bildirmektedir (Kurtubî, ts: VI, 93).

Muktedir'in öldürülmesi Mûnis'e ağır geldi. Bundan dolayı onun yerine oğlu Ebû'l-Abbâs Ahmed'i hilâfet makamına getirme eğilimindeydi. Çünkü o, benim eğitimimde büyüyen akıllı, dindar ve cömert bir

gençtir. Aynı zamanda söylediğini yapan, verdiği sözü tutan biridir. Mûnis gerekçesini de şöyle açıkladı: "O, hilâfet makamına geldiğinde Muktedir'in annesi, kardeşleri ve babasının hizmetçilerine para vermek suretiyle durumlarında rahatlama olur (İbn Miskeveyh, ts: I, 242; İbnü'l-Cevzî, 1992: XIII, 306; İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 244; İbn Kesîr, 1994: XI, 181; Hudarî Bek, 1986: 400) ve Muktedir'in intikamını alma davası gütmezler" (İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 244). Bu teklife Ebû Ya'kûb İshâk b. İsmail en-Nevbahtî karşı çıkarak şöyle dedi: "Biz devletin işlerini eline geçiren halifenin annesinden, teyzelerinden ve hizmetçilerinden yeni kurtulduktan sonra tekrar eski duruma mı dönelim? (İbn Miskeveyh, ts: I, 242; İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 244; İbn Kesîr, 1994: XI, 181). Kendisini ve bizim işlerimizi düzeltecek olgun (kâmil) bir adam olmadığı müddetçe buna razı olmayız." Mûnis görüşünde ısrarcı olduysa da, kendisine Ebû Mansûr Muhammed b. Mu'tazîd zikredildi (İbn Miskeveyh, ts: I, 242; İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 244; Hudarî Bek, 1986: 400). O da onun huzuruna getirilmesini emretti (İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 244). İbn Miskeveyh'in rivayetine göre Fâik, Mûnis'e gelerek Muktedir'in annesinin, oğlunun öldürüldüğü haberini alınca kaçmak istediğini, kendisine güvence verdiğini belirttiikten sonra Muhammed b. Mu'tazîd ve Muhammed b. Müktefî'nin elinde tutuklu bulunduğunu belirtmektedir. Bunun üzerine Mûnis, bu ikisinin huzuruna getirilmesini emretti. Mûnis, Muhammed b. Müktefî'ye halife olmasını teklif edince o: "Amcam buna daha hak sahibidir" diyerek reddetti. Onun halifelik teklifini Muhammed b. Mu'tazîd kabul etti (İbn Miskeveyh, ts: I, 242; Hemedânî,1958: 58; Suyûtî, 1989: 434). Mûnis bu ismin halife olmasını onayladı. Mûnis onun hilâfete gelmesini onaylamakla âdeta kendi sonunu hazırlamış oldu.

Onlar, Muhammed b. Mu'tazîd'a 28 Şevval 320/24 Ekim 932 tarihinde Perşembe günü sabahleyin "Kâhir Billâh" sıfatı vererek biat ettiler. Mûnis: "Ben, onun şerrini ve niyetinin kötü olduğunu biliyorum. Fakat başka çare yok" diyerek halifelliğini istemeyerek onayladığını belirtmektedir. Hatta Mûnis, kendisi, hâcibi Buleyk, Ali b. Buleyk ve Yelbek'in kâtibi Yahya b. Abdullah et-Taberîye zarar vermemesi için halifeden yemin aldı. Ayrıca bununla ilgili halifeden kendi el yazısıyla emannâme aldı (İbn Miskeveyh, ts: I, 242; İbnü'l-Cevzî, 1992: XIII, 306; İbnü'l-Esîr, 1982: VIII, 245; Hudarî Bek, 1986: 400). Arîb b. Sa'd, Mûnis'in ileriye sürdüğü bütün şartları halifenin kabul ettiğini, ancak hazinede para olmaması sebebiyle biatin gereği olarak orduya nafaka verilmesi şartını yerine getiremediğini belirtmektedir (Kurtubî, ts: VI, 93).

Yukarıdaki rivayetler Muktedir'den sonra hilâfete gelmek için Ebû'l-Abbâs Ahmed, Muhammed b. Mu'tazîd ve Muhammed b. Müktefî'nin isimlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Mûnis'in, Muktedir'e karşı hareketinden dolayı suçluluk psikolojisi içerisinde olması ve onların intikam almaya kalkışmaları endişesiyle öldürülen halifenin oğlunun hilâfet makamına getirilmesi çabasında olduğu görülmektedir. Ancak önceki dönemin tecrübesinden hareketle Mûnis'in teklifi dikkate alınmamıştır. Halifelerin yakınları ise Muhammed b. Mu'tazîd ve Muhammed b. Müktefî'den birinin hilâfete gelmesini arzu etmektedirler. Ancak hilâfet tartışmaları sürecinde Muhammed b. Mu'tazîd'ın olgun olması, Muktedir'den sonra meydana gelen otorite boşluğunu doldurabilecek kapasitede olması, annesinin olmaması, isteği ve yeğenini ikna etmesi hilâfet makamına gelmesinde etkili olmuştur.

d- Kâhir Billâh Döneminde Şağab Hatun'un İşkenceye Maruz Kalması ve Vefatı

Oğlu Muktedir'in küçük yaşta hilâfete gelmesiyle yönetimde etkili bir konuma gelen Şağab Hatun Muktedir Billâh'ın hilâfette kaldığı süre içerisinde Abbâsî Devletini-hanım olmasına rağmen- en iyi şekilde idare etmeyi başarmıştır. Ancak Kâhir Billâh'ın halife olması Şağab Hatun'un sıkıntılı günlerinin başlangıcı oldu. Şağab Hatun o sıralarda "İstiska" denilen bir hastalığa yakalanmıştı (İbn Miskeveyh, ts: I, 243; İbnü'l-Verdî,1970: II, 392). Olayların bu şekilde gelişmesi, hele oğlunun hunharca öldürülmesi ve halifenin başsız cesedinin perişan bir halde günlerce sokak ortasında kalması, onun dayanılmaz üzüntü, ızdırıp ve acılarına tuz biber ekmişti. Yüreği lime lime olmuş, içi kan ağlıyordu. Oğlunun düştüğü bu süfli durum onun izzeti nefisini büyük ölçüde yaralamıştı (İbn Miskeveyh, ts: I, 243; Kitapçı, 1991: 46). Kendisini kahreden bu ağır üzüntülerden dolayı yemeden içmeden kesilmiş, günlerce ağzına bir lokma yemek ne de bir damla su koymuştu. Nerdeyse kendini helak edecek bir açlık grevi yapıyordu. Araya saygı değer bazı hanımlar girerek hiç olmazsa bir şeyler yemesi için ona yalvarıp yakarmaya başladılar. O da onları kırmayarak bir parça ekmeği tuza banarak yedi ve su içmekle iktifa etti (İbn Miskeveyh, ts: I, 243; Hemedânî, 1967: XI, 274; İbnü'l-Esîr, 1979: VIII, 245; Kitapçı, 1991: 46).

Kâhir Billâh tahta çıktıktan hemen sonra selefi ve ağabeyi olan Muktedir'in başta annesi Şağab olmak üzere hanımları, çocukları ve yakın adamlarının mallarını müsadere etmek ve onları gözaltına almak oldu. Bu amaçla yanında pek çok mal olduğunu düşündüğü, kendisini bir anne şefkatiyle besleyip büyüten, her türlü tehlikeden koruyan Seyyide Şağab'a şiddetli işkenceler yapmaktan çekinmedi. Huzuruna getirilen Seyyide Şağab'dan uhdesinde bulunan mal varlığını isteyerek ya da tehditle itiraf etmesi istendi. Kâhir Billâh'ın bizzat kendisinin yaptığı sorgulamada o, yanında elbise, mücehherat, ev eşyası ve kounun bulunduğu sandıktan başka bir şeyin olmadığına dair yemin etti. Şayet o, iddia edildiği gibi yanında mal veya para bulunsaydı, çok zor durumla karşı karşıya kalan ve sonunda öldürülen oğlunu kurtarmak için harcaacağını ve oğlunun başına böyle bir şeyin gelmesine müsaade etmeyeceğini ifade etti. Bu

açıklamalardan memnun olmayan Kâhir Billâh, Muktedir'in kendisini tutukladığı zaman Seyyide Şağab'ın kendisine iyilik yapmasını unutarak bizzat eliyle ona vurdu ve onun ayaklarından asılmasını emretti. Hatta o, Seyyide Şağab'ın vücudundaki gizli yerlerine vurma konusunda oldukça aşırıya gitti. Buna rağmen Seyyide Şağab baskı altında isteyerek yaptığı açıklama dışında bir beyanda bulunmadı. Zilkade ayının başında Yelbek, oğlu Ali ve Ebu'l-Kâsım Kelvezânî halifenin huzuruna gelerek beyat için dağıtılmak üzere Mu'nisü'-Muzaffer'e gerekli paranın verilmesini istediler. Bunun üzerine Halife Kâhir Billâh, onlara Muktedir'in annesine yaptıklarını, bizzat kendi eliyle yüz kırbaç vurduğunu ve uhdesinde bulunanları itiraf ettiremediğini anlatarak kendilerine şöyle dedi: "İşte o (Seyyide Şağab) huzurunuzdadır." Daha sonra Kâhir Billâh, onları sandıkların bulunduğu eve gitmelerini söyledi. Sandıkların içerisinde altınla süslenmiş Tüster'de ve Anadolu'da yapılmış ipek ve renkli elbiseler, gösterişli elbiseler, altını az, gümüşü fazla olan mücevherler, Hind ağaçından üretilmiş pek çok koku, anber, misk, kâfur ve kâfur ağacından yapılmış heykeller bulunmaktadır. Bunların değeri yüz otuz bin dinar, heykellerin değeri ise üçyüz bin dirhem civarındadır. Mu'nisü'l-Muzaffer bunların çoğunu satmak için teslim aldı ve bir kısmını da Kâhir Billâh'ın kullanması için bıraktı. Kâhir Billâh, kadıların ve adil kişilerin huzurunda Seyyide Şağab'ın vakfetmiş olduğu bütün malları feshetmesini ve hepsinin satışına izin vermesini istedi. Ancak Seyyide Şağab bundan kaçınarak bu malları hayır yolunda kullanmak üzere Mekke, Medine ve sınır boylarındaki ihtiyaç sahipleri için vakfettiğinden dolayı bunların feshedilmesine ve satılmasına müsaade etmeyeceğini açıkladı. Bunun üzerine Kâhir Billâh, kadıların ve adil kişileri şahid göstererek Seyyide Şağab tarafından vakfedilen malların feshedilmesini ve satışa sunulmasını emretti. Bu malları satmakla da Ali b. Abbâs en-Nevbahtî görevlendirildi. O da bu malları maaşlarına karşılık ordudaki askerlere sattı. (İbn Miskeveyh, ts: I, 243-245; İbnü'l-Cevzî, 1992: XIII, 321; İbnü'l-Esîr, 1979: VIII, 245-246).

İbn Kesîr, Seyyide Şağab Hatun hakkında şunları söylemektedir: "Seyyide Şağab mal varlıklarından her sene bir milyon dinar gelir sağlardı. Bundan daha fazlasını hacıların yiyecek ve içeceklerine, hacılara refakat eden doktorlara ve daha rahat yolculuk yapılması için yol yapımlarına harcardı. Oğlunun hilâfeti döneminde son derece ihtişamlı, sözü dinlenir ve idareci bir kimliğe sahipti. Ancak o, oğlunun öldürülmesi esnasında hastaydı. Oğlunun öldürülmesi hastalığını iyice arttırdı. Kâhir Billâh darbe neticesinde hilâfete getirilmiş, ancak kısa bir süre sonra tekrar Muktedir hilâfete gelmişti. Seyyide Şağab, oğlundan onu affetmesini istemiş, bu talep kabul edilince de Seyyide Şağab Kâhir'i yanına almış, kendisine ikramlarda bulunarak onun için cariyeler satın almıştı. Bundan önce de Kâhir'in annesi ölünce kendisiyle bir anne gibi ilgilenmişti. Kâhir Billâh halife olunca Seyyide Şağab çok hasta olmasına rağmen ona büyük işkenceler yapmış ve nihayetinde onu ayaklarından asmıştı. Seyyide Şağab bu haldeyken küçük abdesti geliyor ve idrarı yüzüne bulaşıyordu. Mallarının ne kadar olduğunu ikrar etsin diye kendisine işkence yapılmış, buna rağmen sandıklarında elbiselerinden, zinet ve takılarından başka hiçbir şey bulunamamıştı. Bulunan bu eşyaları da yüz otuz bin dinar değerindeydi. Bunların dışında Seyyide Şağab'ın bazı malları da bulunmaktaydı. Kâhir Billâh bunların satılmasını emretmiş ve satılması hususunda vekalet verdiğine dair şهادette bulunsunlar diye bazı kişileri şahitlik yapmaları için getirtmişti. Ancak şahitlik yapacak olan kişiler Seyyide Şağab'ı görünceye kadar şهادette bulunmaktan kaçındılar. Hlifenin emriyle perde kaldırılmış ve şahitler gelerek ona: "Sen, Mu'tazid'in cariyesi ve Muktedir'in annesi Şağab mısın?" diye sorunca o, uzun uzadıya ağladıktan sonra: "Evet" diye cevap verdi. Şahitler onun eşkalini: "Siyah tenli, dar alınlı ve ihtiyar bir kadın" şeklinde belirttiler. Daha sonra şahitler ağlamaya başlayarak: "Zamanın insanı nasıl değiştirdiğini, devranın nasıl döndüğünü, dünyanın imtihan ve bela yeri olduğunu, dünyadan ümit edilen şeylerin korkulan şeylere karşı denk olamayacağını, doğan her şeyin batmaktan kurtulamayacağını ve dünyaya yönelen kimseyi dünyanın kendi ateşiyle yakacağını" düşünmeye başladılar" (İbn Kesîr, 1994: XI, 186-187).

Bir ülkenin yargı makamını temsil edenler ve halka adalet dağıtmakla görevli olanlar halifenin baskısı altında Seyyide Şağab'ın aleyhine hüküm vererek haktan ve adaletten ayrılarak efendilerini mutlu etmişlerdir. Kitapçı bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Böylece hilâfet ülkesinin başkadısı, âlim ve fukahâları, ilahi hükümleri, zalim, facir, haksız bir halifeye karşı savunmada, bir Türk anası kadar bile cesaret ve sabır gösterememişler, zulüm ve haksızlığa apaçık boyun eğmişlerdir" (Kitapçı, 1991: 50). Carl Brockelman, işkence ve zulüm altında bulunan Seyyide Şağab'ın bu tutumunu şöyle değerlendirmektedir: "Seyyide Şağab kendi mal varlığını emniyet altına almayı denemek için (!)bir vasita olarak kullanmış ve Kâhir Billâh da buna göz yummamıştır" (Brockelman, 1964: 137). Brockelman'ın bu değerlendirmesini Kitapçı şu sözleriyle eleştirmektedir: "Bu değerlendirme diğer bir ifade ile Kâhir'in Seyyide Şağab'a yaptığı bunca zulüm ve haksızlığı meşru saymaktan başka bir şey değildir. Mâmafih bunun gibidaha birçok imani meselelerde ciddiyetsiz gerekçelere karşı gayrı samimi beyanlardabulunmak sadece C. Brockelman'ın değil, diğer birçok Batılı yazarların da müzmin bir âdeti olsa gerektir" (Kitapçı, 1991: 50).

Halife Kâhir Billâh, Seyyide Şağab'ın vakıf mallarına ve diğer mal varlığına cebren el koyduktan sonra bir önceki halife Muktedir'in diğer yakınlarını ele geçirip mal varlıklarına el koymak için harekete

geçti. Bu amaçla Muktedir'i çocuklarından olan Ebu'l-Abbâs er-Râzî, Harun, Ali, Abbâs, İbrahim ve Fadl yakalanarak hilâfet sarayına getirildiler ve mal varlıklarının çoğuna el konulduktan sonra halifenin hâcibi Ali b. Yelbek tutukluları katibi Hüseyin b. Harun'a teslim etti. Hüseyin b. Harun'un gözetimi altında hapsedilenler arasında Seyyide Şağab da bulunmaktaydı. Hüseyin b. Harun, Seyyide Şağab'a oldukça iyi davranmıştır (İbnü'l-Esîr, 1979: VIII, 246). Seyyide Şağab, Ali b. Yelbek'in validesinin yanında müreffeh bir şekilde on gün kaldıktan sonra daha önce yakalandığı "İstiska" denilen hastalığının artması ve Kâhir Billâh tarafından kendisine yapılan işkencenin etkisinden dolayı 6 Cemâziyelâhir 321 tarihinde vefat etti. Seyyide Şağab sağlığında Rüsâfe'de yaptırdığı türbesinde defnedildi (İbn Miskeveyh, ts: I, 260). İbn Kesîr onun Cemâziyelevvel ayında vefat ettiğini bildirmektedir. Ayrıca İbn Kesîr, Seyyide Şağab'ın kendisine iyilik yapan Kâhir Billâh'ın bunları görmezden gelerek eziyet etmesini vefasızlık olarak değerlendirmekte ve: "Allah, Seyyide Şağab'a rahmet etsin ve onu bağışlasın" diyerek onu hayırla yad etmektedir (İbn Kesîr, 1994: XI, 187). Muktedir Billâh'ın 27 Şevval 320/1 Kasım 932 tarihinde Çarşamba günü öldürüldüğünü (Mesûdî, 1988: IV, 292) dikkate aldığımızda Seyyide Şağab'ın on veya on bir ay hapis hayatından sonra vefat ettiğini söyleyebiliriz.

Sonuç

Müktefi Billâh'ın 295/907 tarihinde vefat etmesinden sonra devletin ileri gelenleri kendi menfaatlerine uygun olarak henüz on üç yaşında olan Ca'fer b. Mu'tazid'a "el-Muktedir Billâh" lakabıyla biat edilmesini sağladılar. Böylece Abbâsî Devleti tarihinde ilk kez çocuk denecek yaşta birisi hilâfet makamına getirilmiş oldu. Küçük yaştaki bir çocuğun devleti iyi bir şekilde idare edemeyeceği herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Zaten kendisi de bu amaç doğrultusunda hilâfet makamına getirilmişti. Aslında bu durum, Mu'tazid Billâh ve Müktefi Billâh dönemlerindeki toparlanmayı ve canlanmayı kesintiye uğratmıştır. Muktedir'in devleti yönetemeyeceğine inananlar darbe teşebbüsünde bulunarak ülkede karışıklığa sebep olmuşlardır. Böyle bir atmosferde devletin bekasını ve milletin geleceğini düşünenlerin devreye girmesi gerekmektedir. Bu amaçla en hassas olunan bir dönemde Muktedir'in annesi Seyyide Şağab yönetiminde otoritesini hissettirmeye başlamıştır.

Oğlu Muktedir'in hilâfeti döneminde yirmi beş yıl süreyle ülkeyi idare eden ve otoritesi herkes tarafından kabul edilen Seyyide Şağab Abbâsî Devleti tarihinde bir istisna teşkil etmektedir. Oğlunun üzerinde büyük bir etkiye sahip olan Seyyide Şağab, gerekli gördüğü zamanlarda devletin en üst makamlarına atamalar yapabiliyor ve uygun görmediği kişileri de görevlerinden alabiliyordu. Muktedir Billâh döneminde çeşitli zaman dilimlerinde üç defa vezirlik görevinde bulunmuş ve oldukça başarılı olmuş olan Ali b. İsa'yı görevden azletmesi ve kahramâne makamında bulunan Bitemli adındaki bir hanımı, her Cuma günü kadıların ve fıkıhçıların da hazır bulunduğu Rüsâfe'de bulunan bir türbede şikayetlerin dinlenmesi ve çözümler bulunması için başkan olarak görevlendirmesi, onun otoritesinin hangi boyutlarda olduğunu göstermektedir. Bu sebeple o, nüfuz ve etkinlik bakımından oğlunun hilâfeti zamanında devlet adamlarının üzerinde şaşılacak derecede bir güce ve kudrete sahipti. Kararlarını doğrudan doğruya kendisi verir ve ona kimse karışamazdı. Bütün vezirler ondan çekinir ve adı geçtiği zaman korkudan titremeye başlardı. Ayrıca o, yönetim alanında diğer kadınların da önünü açmış ve onları önemli görevlerde istihdam etmiştir. Onun idarede etkili olduğu dönemde Ümmü Musa, Semel, Zeydân, Fâtıma ve Bitemli isimli hanımlar önemli görevlerde bulunmuşlardır. Sosyal sahalarda da etkili olan Seyyide Şağab, Bağdat'ta "Sûk-u Yahya Çarşısı" denilen bir mahalde kurulan ve bütün masrafları kendisi tarafından karşılanan "Bimâristân Seyyide Ümmül-Muktedir" adı verilen hastahane 306/918 yılında hizmete. Ayrıca o, Bağdat'ın "Katîatü'd-Dakîk" mevkiinden sadaka-i cariyeye olarak bir cami yaptırmış ve bu camiye Katîatü'd-Dakîk cami adı verilmiştir. Bunlarla iktifa etmeyen Seyyide Şağab yıllık gelirinin hemen hemen hepsinin fakirlerin ve hacıların yeme içme, doktorlara, hastalara, yolların yapım ve onarımı, halka su temin eden kanalların islahına harcamıştır.

Muktedir Billâh'ın Mu'nisü'l-Muzaffer tarafından 320/932 tarihinde öldürülmesi ve Kâhir Billâh'ı hilâfet makamına gelmesi, Seyyide Şağab için sonun başlangıcı olmuştur. Yeni halife Kâhir Billâh Seyyide Şağab başta olmak üzere Muktedir'in yakınlarını tutuklatarak gözetim altına aldırıştır. Kendisini annesinin vefatından sonra çocuğu gibi koruyup kollayan ve ona her türlü imkânı sağlayan Seyyide Şağab, bizzat Kâhir Billâh tarafından sorgulanmış ve uhdesinde olan malları söylemesi için baskıya ve şiddete maruz kalmış ve yaklaşık olarak bir yıl hapis sürecinden sonra hayatını kaybetmiştir.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, İhsan (2014), *Muktedir Billâh Döneminde Abbâsîler*, İstanbul: Okur Akademi Yayınları.
BROCKELMAN, Carl (1964), *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, trc. Neşet Çağatay, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
EYYUB, İbrahim (1989), *Târîhu'l-Abbâsiyyu's-Siyâsiyyu ve'l-Hadâriyyu*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
HASAN, Hasan İbrahim (1984), *Târîhu'l-İslâm: es-Siyâsî ve'd-Dinî ve's-Sekâfî ve'l-İctimâî*, Kahire: Dâru'l-Hadîs.
Hatîb el-Bağdâdî (1931), *Târîhu Bağdâd*, Kahire: Mektebetü'l-Hancı.

- Hemedânî, Muhammed b. Abdülmelik b. İbrahim (1958). *Tekmiletü Târihi't-Taberî*, thk. Elburt Yûsuf Kenân, Beyrut: el-Metbeattü'l-Kâsûlikiyye.
- HOLT, P.M.- Lambton, A.K.S- Lewis, B. (1997). *İslâm Kültür ve Medeniyeti*, Redaksiyon, Mustafa Fayda ve arkadaşları, çev. Hamdi Aktaş ve arkadaşları, İstanbul: Hikmet Yayınları.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed (1971), *Kitâbü'l-Iber ve Divânü'l-Mübtedei ve'l-Haber fî Eyyâmî'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve Men Âsarahüm min Zevî's-Sultânî'l-Ekber*, Beyrut: Dâru'l-Hadîs.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ (1994). *el-Bidâye*, Kahire: Dâru'l-Hadîs.
- İbn Miskeveyh, Ahmed b. Muhammed (ts). *Tecâribü'l-Ümem ve Teâkibu'l-Himem*, Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî.
- İbn Tabâtabâ, Muhammed b. Ali (1999). *el-Fahrî fî'l-Âdâbi's-Sultâniyye ve'd-Düveli'l-İslâmiyye*, Kahire: Dâru'l-Meârif.
- İbn Tağriberdî, Cemelüddin Ebu'l-Mehâsin Yûsuf el-Atabekî (1992). *en-Nucümü'z-Zâhira fî Mülûkli Mısr ve'l-Kâhira*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (1992). *el-Muntazam fî Târihi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerâm Muhammed b. Muhammed b. Adilkerîmb. Abdülvâhid eş-Şeybânî (1979). *el-Kâmil fî't-Târîh*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs Zeynüddin Ömer b. Muzaffer b. Ömer (1970). *Tetimmetü'l-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer* Beyrut: Dâru'l-Marife
- KEHHÂLE, Ömer Rıza (1957). *A'lemu'n-Nisâ*, Dimaşk: el-Matbaatü'l-Hâşimiyye.
- KİTAPÇI, Zekeriya (1991). *Abbâsî Hilâfetinde Bir Türk Anası: Şağab Hatun*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları vakfı.
- Kurtubî, Arib b. Sa'd (ts.). *Siletü Târihit-Taberî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- MES'ÛDÎ, Ali b. Hüseyin (1967). *et-Tenbih ve'l-İsrâf*, Leiden : E. J. Brill.
- SÛLÎ, Ebû Bekir Muhammed b. Yahya (1999). *Kısmun min Ahbâri'l-Muktedir Billâh el-Abbâsî (Târîhu'd-Devleti'l-Abbâsiyye min sene 295 ilâ sene 315 hicriyye)*, thk. Halef Reşîd Numân, Bağdat: Dâru's-Şuûni's-Sekâfeti'l-Âmme.
- ZEHEBÎ, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (1992). *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî.
- Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ts). *el-Iber fî Haber men Çaber*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- ZEYDÂN, Corci (1967). *Târû'l-Temeddüni'l-İslâmî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- ZEYDÂN, Corci (1974), *İslâm Medeniyeti Tarihi*, trc. Zeki Meğamiz, İstanbul: Özdemir Matbaası.
- ZİRİKLÎ, Hayruddin (1969). *A'lâm*, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayin.